

DOI: 10.58423/2786-6742/2025-9-306-318
УДК 336.14

Катерина СОЧКА

к.е.н., доцент, доцент кафедри обліку і аудиту,
Закарпатський угорський інститут імені Ференца Ракоці II
м. Берегове, Україна
ORCID ID: [0000-0002-6247-221X](https://orcid.org/0000-0002-6247-221X)
Scopus ID: [57210756948](https://orcid.org/57210756948)
e-mail: szocska.katalin@kmf.org.ua
(Corresponding author)

Оксана ПЕРЧІ

викладач кафедри обліку і аудиту,
Закарпатський угорський інститут імені Ференца Ракоці II,
м. Берегове, Україна
ORCID ID: [0000-0003-4514-721X](https://orcid.org/0000-0003-4514-721X)

ДЕФІЦИТ БЮДЖЕТУ: ПРИЧИНИ ВИНИКНЕННЯ ТА ДЖЕРЕЛА ФІНАНСУВАННЯ НА НАЦІОНАЛЬНОМУ ТА МІСЦЕВОМУ РІВНЯХ

Анотація. У статті досліджено сучасний стан дефіциту бюджетів країн Європейського Союзу, державного та місцевих бюджетів в Україні, проаналізовано взаємозв'язок дефіциту бюджету та державного боргу та їх тенденції в сьогоденних умовах. У статті запропоновано узагальнене групування чинників, що ведуть до формування дефіциту бюджету на національному та місцевому рівнях з урахуванням сучасних тенденцій міжнародних та національних соціально-економічних та політичних викликів. Довгостроковий характер дефіциту державного бюджету України дозволяє стверджувати про визначальне значення незадовільної системи управління державними фінансами, низьку фінансову дисципліну, нераціональне використання державних коштів, лобіювання інтересів окремих груп та необґрунтовані преференції, високий рівень корумпованості та тіньового сектору, як базові внутрішні чинники хронічного зростаючого дефіциту бюджету. Акцентовано на увагу на доцільності формування дефіциту бюджету у окремих випадках для фінансування державних потреб.

Визначено, що довгострокове збільшення фактичного дефіциту бюджету держави виступає одним з чинників подальшого його зростання в результаті постійного нарощення державного боргу та видатків на фінансування бюджету. Вивчено динаміку співвідношення внутрішніх та зовнішніх джерел фінансування державного бюджету України, наголошено на негативних довгострокових тенденціях його динаміки. Досліджено показники дефіциту місцевих бюджетів України загалом та зроблено висновок про їх відносну профіцитність, що визначається результатами реформи децентралізації, укрупненням громад і як результат, підвищенням їх фінансової спроможності, більш чітким дотриманням бюджетного законодавства органами місцевого самоврядування, що у більшості випадків дозволяє стверджувати про тимчасовий касовий характер дефіциту місцевих бюджетів.

Наголошено, що в умовах стрімкого зростання дефіциту бюджету та державного боргу, неможливо забезпечити його повноцінне обслуговування виключно ринковими інструментами, тому буде використовуватися поєднання як політичних (повна або часткова відмова від окремих зобов'язань, домовленості з кредиторами про повне або часткове списання визначених зобов'язань, реструктуризація боргу для зменшення боргового тиску та можливості його подальшого обслуговування), так і фінансово-економічних заходів.

Ключові слова: дефіцит бюджету, державний бюджет, місцеві бюджети, державний борг, внутрішнє фінансування бюджету, зовнішнє фінансування бюджету

JEL Classification: E62, H60, H62, H63, H72

Absztrakt. A cikk megvizsgálja az Európai Unió országainak költségvetési hiányának jelenlegi helyzetét, az ukrajnai állami és helyi költségvetéseket, elemzi a költségvetési hiány és az államadósság közötti kapcsolatot, valamint ezek tendenciáit a jelenlegi környezetben. A cikk vonalakban csoportosítja azokat a tényezőket, amelyek a költségvetési hiányhoz vezetnek nemzeti és helyi szinten, figyelembe véve a nemzetközi és nemzeti társadalmi-gazdasági és politikai kihívások jelenlegi tendenciáit. Az ukrajnai költségvetés hiányának hosszú távú jellege lehetővé teszi, hogy a krónikusan növekvő költségvetési hiány fő belső tényezőiként a nem kielégítő államháztartási gazdálkodási rendszer, az alacsony pénzügyi diszciplína, a közpénzek irracionális felhasználása, egyes csoportok érdekeinek lobbizása és indokolatlan preferenciái, a korrupció magas szintje és az árnyékszektor döntő jelentőségét állapítsuk meg. A szerző hangsúlyozza a költségvetési hiány kialakításának célszerűségét bizonyos esetekben a közszükségletek finanszírozása érdekében.

Megállapítható, hogy az állam tényleges költségvetési hiányának hosszú távú növekedése az államadósság és a költségvetés finanszírozási kiadásainak folyamatos növekedése következtében annak további növekedésének egyik tényezője. Megvizsgálják Ukrajna állami költségvetése belső és külső finanszírozási forrásai arányának dinamikáját, és kiemelik a dinamikájában mutatkozó negatív hosszú távú tendenciákat. A cikk megvizsgálja az ukrajnai helyi költségvetések hiányának mutatóit általában, és arra a következtetésre jut, hogy azok viszonylag többletet mutatnak, amit a decentralizációs reform eredményei, a közösségek konszolidációja és pénzügyi kapacitásuk növekedése, a költségvetési jogszabályok pontosabb betartása a helyi önkormányzati szervek által, ami a legtöbb esetben lehetővé teszi a helyi költségvetések hiányának ideiglenes készpénzes jellegének megállapítását.

Meg állapítható, hogy a gyorsan növekvő költségvetési hiány és államadósság összefüggésében lehetetlen kizárólag piaci eszközökkel biztosítani annak teljes kiszorgálását, ezért a hatóságoknak politikai (bizonyos kötelezettségek teljes vagy részleges elengedése, megállapodás a hitelezőkkel bizonyos kötelezettségek teljes vagy részleges leírásáról, adósságátütemezés az adósságnyomás csökkentése és a további kiszorgálás lehetősége érdekében) és gazdasági intézkedések kombinációját kell alkalmazniuk.

Kulcsszavak: költségvetési hiány, állami költségvetés, helyi költségvetések, államadósság, belső költségvetési finanszírozás, külső költségvetési finanszírozás

Abstract. The article examines the current state of the budget deficit of the European Union, as well as the State and local budgets in Ukraine, analyses the relationship between the budget deficit and public debt and their trends in the present context. The article proposes a generalised grouping of factors that cause budget deficits at the national and local levels, considering current trends in international and national social, economic and political challenges. The persistent nature of Ukraine's state budget deficit suggests that the poor public financial management system, low financial discipline, wasteful use of public funds, lobbying of certain groups and unreasonable preferences, high levels of corruption and the shadow sector are the main internal factors responsible for the constant and growing budget deficit. The author highlights the relevance of budget deficits in certain contexts to finance public services.

It is determined that the long-term increase in the actual budget deficit of the state is one of the factors of its further growth as a result of the constant increase in public debt and budget financing expenditures. The dynamics of the proportion of internal and external sources of financing of the State budget of Ukraine is examined, and negative long-term trends in its dynamics are highlighted. The article examines the indicators of the local budgets deficit in general and makes a conclusion about their relative surplus, which is determined by the implementation of the decentralisation reform, consolidation of communities and increase of their financial capacity, more precise compliance with the budget legislation by local authorities, which in most cases allows to state that the deficit of local budgets is temporary.

It is emphasised that in the context of the fast-growing budget deficit and public debt, it is impossible to ensure its proper financing by market instruments only, so the government will have to use a combination of both political (full or partial waiver of certain obligations, agreement with creditors on full or partial write-off of certain obligations, debt restructuring to reduce debt pressure and the possibility of further servicing) and economic measures.

Keywords: budget deficit, state budget, local budgets, public debt, internal budget financing, external budget financing

Постановка проблеми. Актуальні виклики сьогодення, пов'язані з необхідністю попередження та мінімізації негативних наслідків цілого комплексу економічних, соціальних, управлінських, екологічних питань зумовили формування у глобальному масштабі тенденції дефіцитності бюджетів національного та місцевого рівнів. В Україні останнє десятиріччя проблематика хронічного зростання дефіциту державного бюджету набула величезної ваги, а в сьогоденніх складних політичних, безпекових та соціально-економічних умовах вона вимагає переосмислення природи виникнення, джерел фінансування та потенційних інструментів скорочення дефіциту бюджету. З точки зору балансування ресурсів бюджетної системи важливим є розуміння також рівня дефіцитності місцевих бюджетів, інструментів їх фінансування та методів мінімізації. Оскільки показник дефіциту бюджету є одним з важливих маркерів фінансової безпеки держави, доцільно оцінювати його загальне значення в рамках усієї бюджетної системи країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика визначення природи дефіциту бюджету, чинників його формування та методів скорочення досліджувалася у працях багатьох вітчизняних науковців, оскільки практично з часу здобуття незалежності державний бюджет України затверджувався з дефіцитом. Особливої уваги набуває вивчення питання дефіцитності бюджету в умовах ведення військових дій, що одночасно вимагає значного зростання видатків держави та відповідно, дефіциту бюджету, але також накладає певні умови та обмеження щодо використання традиційних методів скорочення дефіциту.

З урахуванням складних реалій сьогодення автором [1] ґрунтовно проаналізовано чинники формування дефіциту бюджету у довоєнний та поточний період часу, його вплив на рівень інфляції та державного боргу, інші негативні соціально-економічні наслідки зростання дефіциту бюджету.

Безумовно, сьогодні актуальним завданням залишається пошук додаткових джерел фінансування бюджету і науковцями [2] запропоновано окремі методи покриття дефіциту бюджету під час військового стану, зокрема, укладання домовленостей з кредиторами про перегляд існуючих боргових зобов'язань, розширення дотаційних можливостей країнами ЄС для малого та середнього бізнесу України, розроблення відповідних програм відновлення вітчизняної енергетичної, транспортної та виробничої інфраструктур, що фінансуються міжнародними організаціями та країнами – донорами.

Бюджетний дефіцит, як один з найбільш важливих індикаторів бюджетної безпеки держави дослідили автори [3], ними ж зроблено висновок про великий перелік причин, що ведуть до збільшення дефіциту бюджету у вітчизняних реаліях та негативний вплив тіньової економіки як системного явища, що впливає на багато процесів у країні.

Докладно досліджено науковцем [4] сучасний стан виконання місцевих бюджетів, проведено оцінку рівня дефіцитності місцевих бюджетів та окремих інструментів їх фінансування (за борговими операціями, за активними операціями, в т. ч. – депозити, операції з цінними паперами, зміна залишків бюджетних коштів) у розрізі обласних і районних бюджетів та територіальних громад (міста – обласні центри, інші міста, селища, села).

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою дослідження є оцінка природи формування довгострокового дефіциту державного бюджету України та місцевих бюджетів, дослідження чинної практики його фінансування, оцінка потенційних інструментів мінімізації дефіциту різних рівнів бюджетної системи.

Виклад основного матеріалу дослідження. В сучасних реаліях дефіцит бюджету є звичайним явищем для багатьох країн світу і, за умов адекватного управління ним, дає можливість забезпечити повне та своєчасне фінансування органами влади своїх зобов'язань, відшукати додаткові ресурси для виконання непередбачених витрат, адекватно маневрувати фінансовими коштами для вирішення поточних викликів бюджетного періоду. З огляду на практику трактування фінансово-економічних показників у розвинутих країнах світу, загальноприйнятим нормативним рівнем дефіциту бюджету вважається 3% ВВП.

Макроекономічні показники розвинутих країн світу яскраво засвідчують, що питання дефіциту бюджету є актуальним для більшості розвинутих економік. Зокрема, у 2024 році практично усі країни Європейського Союзу (за винятком Данії, Ірландії, Кипру, Греції, Люксембургу та Португалії) прозвітували про дефіцитність державних бюджетів, при цьому найвищий рівень відношення дефіциту державного бюджету до ВВП було зафіксовано у таких країнах ЄС, як Румунія (-9,3%), Польща (-6,6%), Франція (-5,8%), Словаччина (-5,3%) [5]. Таким чином, посилення дефіцитності бюджетів національного рівня є актуальною тенденцією для багатьох країн ЄС.

Таблиця 1.

Динаміка вибраних макроекономічних показників, країни
Європейського Союзу, Україна, 2020 – 2023 р.р.

Показники	Роки			
	2020	2021	2022	2023
	Країни Європейського Союзу			
ВВП, млрд. євро	13580,2	14794,4	16143,7	17193,7
Дефіцит (-) бюджету, % ВВП	-6,7	-4,6	-3,2	-3,5
Державний борг, млрд. євро	12150	12828,6	13313,7	13895,6
Державний борг, % ВВП	89,5	86,7	82,5	80,8
Україна				
Номинальний ВВП, млрд. дол. США	155,6	199,8	161,9	178,8
Дефіцит (-) державного бюджету, % ВВП	-5,2	-3,6	-17,6	-20,4
Дефіцит бюджету, млрд. грн.	217,1	197,9	914,7	1333,1
Державний борг, % ВВП	60,8	48,9	78,4	84,4

Джерело: узагальнено авторами за [6; 7; 8]

Вивчення даних таблиці 1 засвідчує актуальність наявності дефіциту бюджету для розвинутих країн Європи, що пов'язано з його природою та наслідками. Варто підкреслити, що між бюджетним дефіцитом та державним боргом завжди формується безпосередній зв'язок, оскільки дефіцит бюджету веде до нарощення державного боргу за рахунок запозичення коштів для збалансування бюджету, а відповідно, зростання державного боргу призводить до збільшення витрат бюджету на його обслуговування.

За період аналізу рівень дефіциту бюджетів країн ЄС демонструє позитивну тенденцію до поступового скорочення з -6,7% (2020 р.) до -3,5% (2024 р.). Високий обсяг дефіциту бюджетів країн ЄС на початок періоду аналізу (2020 р.) був пов'язаний з вимушеними діями урядів щодо попередження та мінімізації негативних наслідків пандемії COVID – 19, формування європейської та національних систем підтримки різних соціальних верств населення, цільових програм фінансової підтримки окремих секторів економіки або регіонів, які найбільше постраждали внаслідок ефектів пандемії.

Важливим індикатором оцінки рівня заборгованості держави є співвідношення державного боргу до ВВП, значення якого у 2024 році для 12 країн ЄС перевищило безпечний рівень у 60%. Найвищий рівень співвідношення державного боргу до ВВП було зафіксовано у Греції (153,6%), Італії (135,3%), Франції (113,0%), Бельгії (104,7%) та Іспанії (101,8%) [6].

Одночасно із зменшення відносного показника дефіциту бюджетів країн ЄС до ВВП (з -6,7% до -3,5%), спостерігається зменшення частки державного боргу до ВВП (з 89,5% до 80,8%), що підтверджує тезу про те, що помірний дефіцит бюджету в сучасних умовах є нормальним явищем, і в середньостроковій перспективі, за умов адекватного управління, дає можливість повернутися до нормативних значень.

Незважаючи на поступове покращення відносних показників дефіциту бюджету та державного боргу у країнах ЄС, вони ще все засвідчують про високий рівень державної заборгованості країн, які посилилися в результаті пандемії COVID – 19.

Вивчення відносних показників дефіциту державного бюджету України у 2023 році (зростання до 20,4% ВВП) та державного боргу (зростання до 84,4% ВВП) засвідчує про критично високий рівень заборгованості держави із негативною тенденцією до його зростання, що в умовах ведення військових дій, економічного спаду, деградації виробничої та соціальної інфраструктури, депопуляції суттєво звужує можливості маневрувати фінансовими потоками та вчасно і повністю виконувати фінансові зобов'язання країни (табл. 1).

Конкретні причини виникнення та тенденцій бюджетного дефіциту у різних країнах визначаються комплексом різних чинників політичного, економічного, адміністративного, управлінського характеру. З урахуванням результатів досліджень вітчизняних науковців [2; 9, с. 27; 10, с. 236; 11 с.53], практики спостережень поточних міжнародних та вітчизняних економічних та фінансових процесів вважаємо, що основні причини виникнення дефіциту бюджету на різних рівнях бюджетної системи в сучасних умовах можна узагальнено представити на рис. 1.

З точки зору природи формування дефіциту бюджету вважаємо доцільним виділити три узагальнені групи чинників (економічно обґрунтовані, нейтральні та кризові).

Економічно обґрунтовані (продуктивні) причини формування дефіциту бюджету пов'язані з активною інвестиційною та інноваційною діяльністю органів влади щодо розбудови або модернізації економічної чи соціальної інфраструктури, масштабних вкладень у проекти стратегічного розвитку національного, секторального або регіонального рівня; зазначені пріоритети використання фінансових ресурсів у середньо- та довгостроковій перспективі призводять до поступового природного зменшення дефіциту бюджету до нормативних рівнів за рахунок активізації підприємницької діяльності, пожвавлення споживчого ринку, розроблення та впровадження нових товарів, послуг та технологій, зростання доходів суб'єктів економічної діяльності та домогосподарств, що у загальному підсумку забезпечує збільшення реальних доходів держави і скорочення дефіциту бюджету.

Нейтральною групою чинників формування дефіциту бюджету вважаємо зростання видатків для фінансового забезпечення програм подолання (мінімізації) негативних наслідків надзвичайних подій (масштабні природні або техногенні катастрофи, епідемії), що носять тимчасовий несистемний характер.

В сьогоденних умовах найбільш чисельною є група довгострокових кризових чинників, що ведуть до формування дефіциту бюджету (зовнішні та внутрішні).

Вагомим чинником формування та стрімкого збільшення дефіциту бюджету держави є ведення військових дій, що супроводжуються швидким зростанням обсягів державних видатків на потреби оборони та захисту.

Цілеспрямований вплив зовнішніх учасників (іноземні уряди, міжнародні економічні, політичні або торгівельні союзи) у вигляді різних форм обмежень вільного руху товарів, капіталів, послуг у міжнародній торгівлі (застосування санкцій, інструментів тарифного та нетарифного регулювання) можуть вести до формування або збільшення дефіциту бюджету через недоотримання запланованих надходжень валютної виручки від експорту конкретної продукції або послуг.

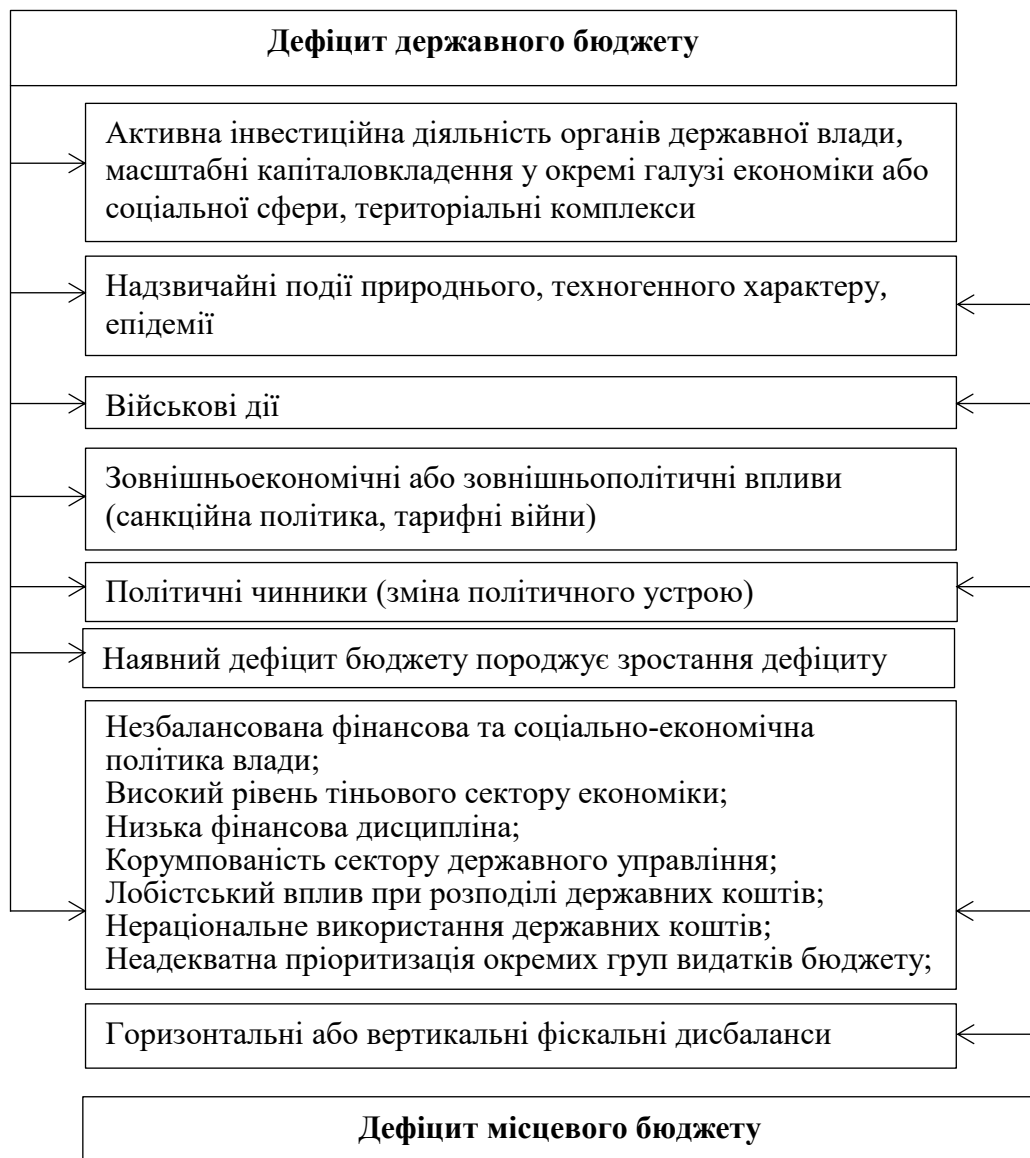

Рис. 1. Причини виникнення дефіцитів бюджетів різних рівнів

Джерело: авторська розробка

Найбільш чисельними є внутрішні кризові причини формування дефіциту бюджету, пов'язані, в першу чергу, з неефективним управлінням соціально-економічними процесами у країні, незбалансованою фінансовою політикою,

прийняттям неефективних рішень з питань використання державних коштів. Погоджуємося з твердженням вітчизняного науковця [1, ст.61], який наголошує на тому, що визначальне значення у формуванні постійного дефіциту державного бюджету України за останнє десятиріччя має слабкість державного фінансового контролю, політична нестабільність, лобіювання інтересів окремих груп при розподілі бюджетних коштів, корумпованість влади.

Варто наголосити, що довгостроковий хронічний дефіцит бюджету поступово сам перетворюється на причину нарощення дефіцитності бюджету за рахунок залучення коштів (в т.ч. платно) для фінансування бюджету; таким чином формується постійний цикл зростання дефіциту бюджету та нарощення державного боргу, тобто виникає ситуація, коли дефіцит бюджету сам веде до його зростання.

Таблиця 2

**Динаміка дефіциту державного бюджету України,
 2020 – 2024 р.р., млрд. грн.**

Показники	Роки				
	2020	2021	2022	2023	2024
Обсяг дефіциту державного бюджету, млрд. грн.	217,1	197,9	914,7	1333,1	1358,5
Фактичні видатки на обслуговування боргу і обслуговування державних деривативів, млрд. грн.	119,7	155,7	157,9	247,6	307,4
Частка видатків на обслуговування боргу і обслуговування державних деривативів до обсягу дефіциту державного бюджету, %	55,13	78,67	17,26	18,57	22,62

Джерело: узагальнено авторами за [12]

Вивчення даних таблиці 2 демонструє той факт, що Україна вже знаходиться у постійному циклі нарощення дефіциту бюджету та державного боргу із стабільним збільшенням як абсолютних обсягів, так і частки видатків на обслуговування боргу та державних деривативів до обсягу дефіциту бюджету. Фактичні видатки на обслуговування боргу та державних деривативів за період аналізу зросли у 2,5 рази (до 307,4 млрд. грн. у 2024 році). Дуже негативним показником є високі значення частки видатків на обслуговування боргу та державних деривативів до обсягу дефіциту бюджету – 55,1% (2021 р.), 78,7% (2022 р.), тобто практично три четверти обсягу дефіциту бюджету спрямовувалося на обслуговування державного боргу. Незважаючи на зменшення цього ж показника у 2022 року до 17,3% продовжується вкрай негативна тенденція до подальшого підвищення його значення – 22,6% (2024 р.). Показовим є той факт, що у 2024 році тільки видатки на обслуговування боргу та державних деривативів (307,4 млрд. грн.) на 41% перевищили загальний обсяг дефіциту державного бюджету у 2020 році (217,1 млрд. грн.). Така ситуація свідчить про мало контрольоване стрімке зростання дефіциту бюджету та державного боргу, що посилює вкрай негативні наслідки у фінансовій, економічній та соціальній сферах.

Актуальними чинниками, які сприяють зростанню дефіциту бюджету є системна практика непрозорого та нераціонального розподілу державних коштів, необґрунтована пріоритизація окремих державних видатків, чіткий вплив певних лобістських груп при розподілі державних ресурсів, високий рівень тіньової економіки, що веде до зменшення доходів держави, завищення видатків бюджету і прямо впливає на збільшення дефіциту бюджету.

Для місцевих бюджетів додатковим чинником формування дефіциту можуть бути горизонтальні або вертикальні фіскальні дисбаланси, які пов'язані з невідповідністю між обсягами фінансових ресурсів конкретного місцевого бюджету та видатковими зобов'язаннями, які покладені на нього згідно чинного розмежування компетенцій між рівнями влади; дана ситуація вирішується шляхом подальшого унормування розмежування доходів між різними ланками бюджетної системи та розподілу видаткових повноважень між ними.

Чинним законодавством [13, ст. 2.51] фінансування бюджету визначається як надходження та витрати бюджету, що пов'язані із зміною боргу, обсягів депозитів, цінних паперів, коштів від приватизації державного (комунального майна), зміни залишків бюджетних коштів.

Таблиця 3
Фінансування державного та місцевих бюджетів України,
2020 – 2024 р.р., млрд. грн.

Показники фінансування	2020		2021		2022		2023		2024	
	Млрд д. грн.	%	Млрд . грн.	%	Млрд д. грн.	%	Млрд. грн.	%	Млрд . грн.	%
Державний бюджет										
Разом, в т.ч.	217,10	100,0	197,94	100,0	914,70	100,0	1333,1	100,0	1358,5	100,0
Внутрішнє фінансування	122,20	56,29	87,39	44,15	349,14	38,17	248,47	18,64	206,10	15,17
Зовнішнє фінансування	94,89	43,71	110,55	55,85	565,56	61,83	1084,6	81,36	1152,4	84,83
Місцеві бюджети										
Разом фінансування	6,85	100,0	-11,03	100,0	-69,87	100,0	-5,41	100,0	-7,89	100,0

Джерело: узагальнено авторами за [12]

Вивчення даних таблиці 3 засвідчує про протилежні тенденції у питання фінансування державного бюджету та місцевих бюджетів в Україні за період аналізу.

Абсолютний обсяг дефіциту державного бюджету збільшився у 6,2 рази від 217 млрд. грн. у 2020 році до 1358,5 млрд. грн. у 2024 році. Стрімке мало контрольоване зростання дефіциту державного бюджету розпочалося після початку повномасштабних військових дій у 2022 році і було пов'язане з необхідністю фінансування різноманітних потреб оборони та захисту країни. За цей період кардинально змінилося співвідношення джерел фінансування дефіциту державного бюджету, зокрема, якщо у 2020 році внутрішні джерела

фінансування склали 56,3%, у наступні роки спостерігається щорічне зменшення їх частки до 15,2% у 2024 році. Найбільш вагомими внутрішніми джерелами фінансування державного бюджету є фінансування за рахунок коштів єдиного казначейського рахунку, випуску цінних паперів, зміни залишків коштів бюджетів.

Обсяг зовнішнього фінансування державного бюджету за період аналізу збільшився астрономічно – у 12 разів від 94,9 млрд. грн. у 2020 році до 1152,4 млрд. грн. у 2024 році; відповідно, частка зовнішнього фінансування дефіциту бюджету зросла від 43,7% (2020 р.) до 84,8% (2024 р.). В структурі зовнішнього фінансування дефіциту визначальне місце займають позики, надані міжнародними фінансовими організаціями (79,4% у 2024 р.), що з точки зору довгострокових тенденцій є негативним явищем, оскільки посилює залежність у прийнятті рішень від зовнішніх учасників.

На відміну від трендів державного бюджету, показники фінансування місцевих бюджетів України з 2021 року у цілому демонструють позитивну тенденцію з їх профіцитністю. Варто підкреслити, що в результаті проведеної реформи децентралізації, укрупнення громад та районів, впорядкування розмежування доходів між ланками бюджетної системи та удосконалення видаткових повноважень, закріплених за конкретними бюджетами, більшість об'єднаних територіальних громад є самодостатніми [14, с. 461], а дефіцити місцевих бюджетів носять переважно тимчасовий характер і передбачають подолання касових розривів в межах бюджетного періоду. Слід зазначити, що у довоєнний період більшість громад на кінець бюджетного року мали можливість накопичувати певні обсяги невикористаних залишків бюджетних коштів, а сьогодні місцеві бюджети досить активно використовують зміни обсягів депозитів і цінних паперів для управління ліквідністю.

Загалом, світова практика виробила декілька груп конкретних інструментів для зменшення дефіциту бюджету, більшість з яких вже використовуються у вітчизняній практиці.

В першу чергу, це політичне рішення про неможливістю виконання зобов'язань щодо внутрішніх або зовнішніх кредиторів (окремих або усіх), що веде до повної або часткової відмови держави від усіх або окремих своїх зобов'язань; домовленість з кредиторами про повне або часткове списання окремих або усіх зобов'язань; реструктуризація боргу для зменшення боргового тиску та можливості його подальшого обслуговування.

Великий перелік інструментів пов'язаний із збільшенням доходів бюджету, що може передбачати як посилення фіскального тиску, запровадження додаткових податків та платежів, підвищення податкових ставок, скасування існуючих пільг та преференцій, посилення фінансового контролю, так і стимулювання економічної діяльності, що у середньостроковій перспективі призведе до поступового відновлення підприємницької активності і через зростання доходів громадян та бізнесу забезпечить стабільне збільшення доходів бюджету. Одночасно актуальним питанням залишається виведення бізнесу з тіні,

моніторинг фінансових потоків бізнесу та громадян, виявлення та усунення потенційних схем уникнення оподаткування.

Важливим напрямом скорочення дефіциту бюджету є зменшення його видатків через секвестр бюджету, скорочення бюджетного фінансування окремих груп видатків, вироблення чітких критеріїв для пріоритетного бюджетного фінансування (обмеження нераціональних витрат), обмеження максимальних розмірів виплат для окремих категорій фахівців (керівники державних підприємств та державних установ), посилення контролю та відповідальності за плануванням та використанням бюджетних коштів тощо.

Зважаючи на високий рівень дефіциту бюджету України більшість зазначених напрямів вже деталізується у конкретних інструментах.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Дослідження причин виникнення, динаміки показників та джерел фінансування демонструє протилежні тенденції для дефіциту державного та місцевих бюджетів в Україні.

Після початку військових дій обсяг дефіциту державного бюджету стрімко збільшився із кардинальною зміною структури джерел внутрішнього та зовнішнього його фінансування на користь зовнішніх джерел. Варто наголосити, що сьогодні спостерігається мало контрольоване швидке зростання дефіциту бюджету та державного боргу, що посилює вкрай негативні наслідки у фінансовій, економічній та соціальній сферах. З урахуванням динаміки ВВП та показників зовнішньоекономічної діяльності, рівня зайнятості, доходів реального сектору та населення, сьогодні неможливо забезпечити повноцінне обслуговування дефіциту бюджету та державного боргу виключно ринковими механізмами. Як наслідок, актуальним вважаємо застосування комплексу політичних (повна або часткова відмова від окремих зобов'язань, домовленості про повне або часткове списання певних зобов'язань, реструктуризація боргу для зменшення боргового тиску) та фінансових (різноманітні інструменти збільшення доходів та зменшення видатків бюджету) заходів для зменшення дефіциту бюджету.

Місцеві бюджети в Україні з 2021 року у цілому характеризуються профіцитністю, а їх дефіцити мають переважно тимчасовий характер, що є позитивним результатом реформи децентралізації, посилення місцевого самоврядування та формування фінансово спроможних громад в Україні.

З огляду на хронічний характер дефіциту державного бюджету, актуальними залишаються питання підвищення ефективності його обслуговування, пошуку додаткових інструментів його зменшення, балансування між фіскальними результатами від посилення податкового тиску та підтримкою і стимулюванням реального сектору економіки і малого та середнього бізнесу

Список використаних джерел

1. Радіонов Ю.Д. Дефіцит бюджету: причини виникнення, наслідки, шляхи покриття. *Фінанси України*. 2024 №6. С. 54 – 74.
2. Буряченко А. Є., Болдова А. А., Москаленко Н. В. Фінансування дефіциту державного бюджету: маневреність у контексті управління державним боргом. *Економіка та суспільство*. 2023, № 53.
3. Шикіна Н.А., Сіренко А.О. Дефіцит державного бюджету як провідний індикатор бюджетної безпеки держави. *Науковий вісник Одеського національного економічного університету*, 2024. № 7-8 (320-321). с. 108 – 113.
4. Юшко С.В. Результати виконання та особливості фінансування місцевих бюджетів в Україні. *Academy review*. 2024. № 2 (61). 113 – 127.
5. Eurostat. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-euro-indicators/w/2-22042025-ap>.
6. Eurostat. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-euro-indicators/w/2-22102024-ap>.
7. МінФін. Державний борг України. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/debtgov/2023/>.
8. МінФін. ВВП. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/gdp/>.
9. Колісник О. Я. Бюджетний дефіцит: причини, економічні ефекти та особливості управління. *Економіка та держава*. 2014, №6. С. 26 – 32.
10. Теорія фінансів: підручник / за ред. проф. В. М. Федосова, С. І. Юрія. Київ: Центр учбової літератури, 2010. 576 с.
11. Фінанси у схемах і таблицях: навч. посіб. / за заг. ред. В. П. Горина. Тернопіль: Вектор, 2017. 181 с.
12. OpenBudget. Фінансування. URL: <https://openbudget.gov.ua/national-budget/finance?class=creditors&view=table>.
13. Бюджетний кодекс України (№ 2456-VI від 8 липня 2010 року, із змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text>.
14. Сочка К.А., Перчі О.Ф. Фінансова децентралізація в Україні: попередні результати та перспективи. *Acta Academiae Beregsasiensis. Economics*. 2024. №5. с. 451 – 464.

References

1. Radionov YU.D. Defitsyt byudzhetu: prychyny, naslidky, shlyakhy yoho pokryttya. *Finansy Ukrayiny*. № 2024 6. С. 54–74.
2. Buryachenko A.YE., Boldova A.A., Moskalenko N.I. Finansuvannya derzhavnoho defitsytu: manevrenist' u konteksti upravlinnya derzhavnym borhom. *Ekonomika ta suspil'stvo*. 2023, vypusk 53.
3. Shykina N.A., Sirenok A.O. Defitsyt derzhavnoho byudzhetu yak providnyy pokaznyk byudzhethoyi bezpeky derzhavy. *Naukovyy visnyk Odes'koho natsional'noho ekonomichnoho universytetu*, 2024. № 7-8 (320-321). S. 108 – 113.
4. Yushko S.V. Rezul'taty vprovadzhennya ta osoblyvosti finansuvannya mistsevykh byudzhativ v Ukrayini. *Akademichnyy ohlyad*. 2024. № 2 (61). 113 – 127.
5. Eurostat. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-euro-indicators/w/2-22042025-ap>.
6. Eurostat. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-euro-indicators/w/2-22102024-ap>.
7. Ministerstvo finansiv. Derzhavnyy borh Ukrayiny. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/debtgov/2023/>.
8. Ministerstvo finansiv. VVP. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/gdp/>.
9. Kolisnyk O. Byudzhethnyy defitsyt: prychyny, ekonomichni efekty ta osoblyvosti upravlinnya. *Ekonomika ta derzhava*. 2014, №6. S. 26 – 32.
10. Teoriya finansiv: pidruchnyk / za red. prof. V. M. Fedosova, S. I. Yuriya. Kyiv: Tsentr uchbovoyi literatury, 2010. 576 s.
11. Finansy u skhemakh i tablytsyakh: navch. posib. / za zah. red. V. p. Horyna. Ternopil': Vektor, 2017. 181 s.

12. OpenBudget. Finansuvannya. URL: <https://openbudget.gov.ua/national-budget/finance?class=creditors&view=table>.
13. Byudzhethnyy kodeks Ukrayiny (№ 2456-VI vid 8 lypnya 2010 roku, iz zminamy). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text>.
14. Sochka K.A., Perchi O.F. Finansova detsentralizatsiya v Ukrayini: poperedni rezul'taty ta perspektyvy. *Acta Academiae Beregsasiensis. Ekonomika*. 2024. №5. s. 451 – 464.

<i>Отримано:</i>	12.05.2025	<i>Beérkezett:</i>	2025.05.12	<i>Received:</i>	12.05.2025
<i>Прийнято до друку:</i>	16.06.2025	<i>Elfogadva:</i>	2025.06.16	<i>Accepted:</i>	16.06.2025
<i>Опубліковано:</i>	25.06.2025	<i>Megjelent:</i>	2025.06.25	<i>Published:</i>	25.06.2025